

УДК 167/168+2-1]:316.77

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.4.24>**Мартиненко Олександр Петрович**

кандидат філософських наук,
докторант кафедри філософії та культурології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна
orcid.org/0000-0002-1939-9387

ДІАЛОГ РЕЛІГІЇ І НАУКИ В КОНТЕКСТІ ПОСТСЕКУЛЯРНИХ МОДЕЛЕЙ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Модерний поворот, здійснений у європейській інтелектуальній культурі, приніс зміни у всі сфери життя. Недовіра до пізнавальних можливостей метафізики, виражена Д. Г'юмом, активний суб'єкт І. Канта стали причиною появи нового типу секулярності – модернізації. Спрямована на очищення знань від трансцендентної вертикалі, вона стала причиною занепаду не лише метафізики, але й релігії. Секулярність модерну реалізується у вигляді діалогу з репресивною функцією.

Низка причин об'єктивного характеру показала помилковість модерного підходу до комунікації. Репресія призвела не до занепаду ролі релігії, а, навпаки, до її зростання. Цей фактор зумовив потребу в переосмисленні модерного проєкту, пошуку нових постсекулярних способів комунікативної взаємодії. Одна з пропозицій надійшла з боку комунікативної філософії – впливової течії сьогодення. Діалог із логічної форми переходить у феноменологічну. Репресивній практиці модерну протиставляється комунікативна альтернатива, виражена в різних постсекулярних моделях діалогу, серед яких варто виокремити передусім «інтеграцію і конвергенцію» О. Малахова та «консенсус» Ю. Габермаса.

Метою дослідження є аналіз постсекулярних моделей феноменологічної форми діалогу релігії та науки.

Основний метод дослідження – дискурс-аналіз. У статті також застосовуються загальнонаукові методи: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування тощо.

У висновку стверджується, що постсекулярні моделі феноменологічної форми діалогу науки і релігії О. Малахова і Ю. Габермаса різняться на ситуативному рівні. Перша відповідає концепції «повернення релігії», друга – реконструкції проєкту «модерн».

Ключові слова: діалог, консенсус, інтеграція, конвергенція, релігія, наука, модерн, постмодерн, секулярність, постсекулярність.

Вступ. Історично склалося так, що наука і релігія опинилися по різні сторони світу, вступили у протиборство. Спочатку наука розвивалась у лоні релігійної християнської культури країн Європи, була інструментальною частиною релігійного дискурсу. Згодом вона набрала сили, щоб отримати суб'єктність. Час становлення самостійності наукового поступу збігся з революційними змінами в релігійному ладі західноєвропейської культури – Реформацією. То був час релігійних воєн і палких філософських дискусій. Можливо, саме вони зумовили конфліктний характер духу новітньої епохи, названої «Модерном». З цієї миті практика поділу церковного і світського в різних сферах суспільного життя (секуляризація) стала репресивним двійником релігійного примусу – клерикалізації. Процес секуляризації, що спочатку торкався суто умовляних речей, згодом поширився на всі сфери людської діяльності. Суть його зводилася до іманентизації суспільного життя – усунення трансцендентної вертикалі в побудові соціальних структур та зв'язків. Цей процес рівною мірою стосувався релігійного світогляду і метафізичної філософії. Секуляризація в цьому контексті постає як модернізація – оновлення архаїчних суспільних систем, устрій яких заснований на застосуванні трансцендентного ціннісно-нормативного виміру. Безумовно, секуляризація-модернізація не могла не стикатися зі спротивом із боку «архаїчного» світогляду, сила якого симетрично зростала з підвищенням

рівня наукового розвитку, на що звернув увагу Б. Расел у статті «Релігія і наука»: «Виникнення нових релігій, оснащених завдяки самій науці новими можливостями для проповідницької діяльності, зробило співвідношення сил незрозумілим» [9, с. 132].

Розпочата філософією підозри (термін уведений П. Рікьором [10, с. 160]) недовіра до модерної філософії переросла згодом у «недовіру до метаоповідей» у постмодернізмі [6, с. 10]. Розвиток лінгвістичної філософії призвів до актуалізації уваги на комунікативних аспектах взаємодії суб'єктів дискурсивних практик, зокрема релігії і науки. Діалог релігії і науки перестає розумітися в нав'язаній модерною філософією перспективі одвічного конфлікту (Conflict thesis) [15], переходить у нову постсекулярну реальність, аналізу якої присвячене це дослідження.

Мета і завдання. Метою дослідження є аналіз постсекулярних моделей феноменологічної форми діалогу релігії та науки. Досягненню мети має сприяти розв'язання таких завдань: а) аналіз відмінностей логічної (модерної) і феноменологічної (постмодерної) форм діалогу; б) виокремлення постсекулярних моделей феноменологічної форми діалогу; в) підбиття підсумків та оцінка комунікативної взаємодії релігії і науки в постсекулярній перспективі.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено принципи об'єктивності, історизму, системності, міждисциплінарності, наукового плюралізму тощо.

Основний методологічний підхід, використаний у дослідженні, – дискурс-аналіз, який треба розуміти в широкому значенні – як різновид історико-філософської методології, здатної до аналізу мовленнєвих ситуацій, комунікативних феноменів: дій або подій, що відбуваються між тими, хто взаємодіє, присутній (у вигляді спостерігача, слухача тощо) в певному часовому, просторовому, соціальному, культурному та іншому контексті. У понятті «дискурс» при цьому закладено соціально зумовлену організацію мови, а також певні принципи, відповідно до яких реальність класифікується і репрезентується в різні періоди часу.

Використовуються загальнонаукові методи: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування тощо.

Результати дослідження. Використовуючи словосполучення «діалог релігії і науки», ми маємо справу з чистими формами – абстракціями, не наповненими змістом. У нашому дослідженні зміст понять «релігія», «наука» буде визначено функціональними межами можливостей їхньої дискурсивної практики – типом діалогу, його моделями.

У сучасній філософії поняттю діалогу надається більш вагоме значення, ніж це було до 90-х років ХХ ст. – часу завершення «комунікативного повороту». Якщо раніше діалог визначався як «одна з форм мовлення, в якій кожен вислів прямо адресується співрозмовнику і виявляється обмеженим безпосередньою тематикою розмови» [1, с. 127], то нині «діалог – це інформаційна і екзистенційна взаємодія сторін комунікації, завдяки якій відбувається розуміння» [2, с. 163].

З дихотомією модерн/постмодерн Т. Біріна [3] пов'язує два різновиди діалогу, здатних репрезентувати когнітивно-прагматичну специфіку цих історичних соціокультурних феноменів, – логічний і феноменологічний. Дискурсивну функцію першого можна представити секулярністю, другого – постсекулярністю. Отже, якщо практикою науки модерну є секулярність, то науки постмодерну – постсекулярність.

Зміст логічної (модерної, репресивної) форми діалогу [2, с. 14–15] пов'язаний із культурними акцентами, на які звернули увагу філософи-постмодерністи. Таким, зокрема, є фактор репресивності, наявний у процесі комунікативної взаємодії. На думку філософів-постмодерністів, модерна культура успадкувала репресивний стиль мислення від філософії Платона. Перлина інтелектуального спадку античного філософа – його «діалоги», де головна дійова особа – Сократ, який, на думку постмодерністів, доволі «агресивно» доводить істину, «репресуючи» своїх співбесідників. Першим на це звернув увагу Ф. Ніцше, предтеча постмодерністської філософії, на думку якого діалектика – «нещадна зброя. Нею можна тиранити. Дискредитують тим, що перемагають. Дозволяють своїй жертві доводити, що вона не ідіот. Роблять людей злісними і безпорадними, а самі тим часом залишаються холодною торжествуючою розумністю, знесилоючи інтелект свого супротивника» [8, с. 252].

Модерна традиція говорить про те, що в суперечці (діалозі) народжується істина. Але ця традиція замовчує, що народження «істини» зумовлене жорсткими межами глибинної структури,

заснованої на репресії у вигляді бінарної опозиції з переважанням одного члена. За цим правилом, релігія/наука – дуальна пара, в якій перевага за будь-яким ціннісним критерієм буде надаватися науці.

Хоча над терміном «діалог» донині тяжіє дух модерну, це не означає, що його значення прикуте до нього одвічно. Т. Колокольцева вказує, що ще на початку ХХ ст. соціальний психолог Т. Гард запропонував розрізнити: діалог між підлеглим і начальником на противагу діалогу рівних за соціальним становищем людей; діалог як боротьбу і діалог як обмін; діалог регламентований (наприклад, церемоніальний) на противагу нерегламентованому [5, с. 76]. У постмодернізмі діалог завдяки М. Бахтіну постає бажанням людей розв'язати проблему, що їх турбує: комунікація як співпраця – співучасть і спільне досягнення нового смислу. Такий вид діалогу Т. Біріна називає «феноменологічним» [3, с.15].

Безумовно, феноменологічна форма діалогу присутня в культурному просторі поряд із логічною, що створює труднощі в їх розрізненні, якщо брати один лише термін «діалог» без його конотації. Характерним прикладом таких труднощів є історія створення О. Малаховим постсекулярної моделі феноменологічної форми діалогу «інтеграція і конвергенція».

Коли вчений спробував описати ситуацію з дослідженням процесу комунікації умовних релігії та науки, він зіткнувся з омонімією терміна «діалог». «У середині двохтисячних ідея неминучого зіткнення релігії і науки отримала друге життя, завдяки діяльності “нових атеїстів”. ...Не зазіхаючи на право людей дотримуватися обраних ними поглядів, не можу не зауважити, що діяльність “нових атеїстів”, як і релігійних фундаменталістів, підриває простір діалогу» [7, с. 33]. Ця цитата засвідчує розуміння О. Малаховим діалогу саме в розумінні співпраці, а не словесної перепалки. Водночас «діяльність “нових атеїстів”» – фактор, який повертає значення діалогу релігії і науки в логічну (модерну) площину конфлікту. Такий поворот подій не задовольняє філософа: «Я описую альтернативний підхід до пояснення відносин релігії і науки, який виражається такими поняттями, як інтеграція і конвергенція. Я продемонструю, що подібне зближення, принаймні в певних істотних запитаннях, відбувається в цей час і має потенціал для подальшого розвитку. Крім того, я стверджую, що за винятком окремих відрізків часу стан конвергенції – взаєморозуміння, взаємопроникнення і взаємозбагачення – релігії і науки є природним станом речей, тоді як випадки конфлікту і дисонансу – аномаліями» [там само]. Позиція О. Малахова щодо діалогу релігії та науки, безумовно, відображає феноменологічну форму діалогу – модель спілкування, в основі якої процеси інтеграції та конвергенції.

Говорячи про інтеграцію, вчений певно передбачає відновлення status quo у стосунках релігії і науки, а про конвергенцію – відстрочку цієї миті (соціокультурне зближення науки і релігії в сучасній соціології релігії – незаперечний суспільний факт), тобто нинішня наука і релігія з часом можуть повернутися до стану тотальної цілісності, що передував модерному повороту. Єдине, що заважає дивитися на цей процес як на монолог, – конвергенція. Відновлення цілісності – це про релігійний дискурс, монологічний за характером. Конвергенція – термін, що вказує на динаміку незавершеного процесу (потенцію). Отже, діалог відбувається, але, якщо оцінити його з боку модерної філософії, голос науки в ньому буде звучати дедалі тихіше. Отже, телеологія постсекулярної моделі феноменологічної форми діалогу О. Малахова ґрунтується на ідеї «повернення релігії». Через вживання поняття «конвергенція» її можна вважати поміркованою.

Інша, більш відома постсекулярна модель феноменологічної форми діалогу стосується філософських поглядів Ю. Габермаса – філософа, який увів в широкий обіг термін «постсекулярність». Постсекулярна настанова діалогу релігії і науки, заявлена Ю. Габермасом, передбачає «вироблення нових умов взаємодії між світськими і релігійними групами. Ці умови передбачають створення збалансованих і справедливих механізмів вироблення консенсусу в суспільстві, розколотому на різні фракції, кожна з яких спирається на свій інтелектуальний, культурний та ціннісний фундамент» [11, с. 190]. Ця комунікативна взаємодія зможе виробити, вважає вчений, нові актуальні значення, здатні не лише розв'язати конфлікт, а й започаткувати реконструкцію модерну на нових засадах.

Витоки ідеї постсекулярності, постульованої Ю. Габермасом, можна знайти у його ранніх працях, зокрема тих, що стосуються «етики дискурсу» [12]. Посилаючись на А. Макінтайра, філософ зазначає, що «проект Просвітництва, який переслідував мету обґрунтування секулярної, незалежної від метафізичних і релігійних припущень моралі, зазнав невдачі...». Причина невдачі, зазначає вчений, полягає в суто когнітивному сприйнятті потенцій розуму: «Розум – обчислювач; він може визначати істини факту та математичні відносини, але не більше. У практичній площині він може говорити лише про засоби. Про цілі він повинен мовчати. З часів Канта цьому протистоять ті когнітивні етики, які в тому чи іншому вигляді визнають за практичними питаннями “істинний смисл”» [12, с. 67]. Кінцева мета несекулярної етики дискурсу Ю. Габермаса – створення комунікативної теорії аргументації, що спирається на принцип універсалізації, «що в практичних справах лише і дозволяє досягти заснованої на аргументах згоди (консенсусу – *О.М.*)» [12, с. 69]. Це основна мета, побічна – посилити трансцендентально-прагматичний аргумент К.-О. Апеля як засобу обґрунтування принципу універсалізації. Якщо виходити суто з тлумачення Ю. Габермасом цілей і завдань його етики дискурсу, можемо припустити, що постсекулярна модель діалогу в його інтерпретації неминуче пов'язана з нею, тобто означає реабілітацію метафізики, спрямування дискурсивних практик науки і релігії в русло універсалізації.

У комунікативному просторі новомодерної постсекулярної культури (Ю. Габермас розуміє постмодернізм як «неомодернізм») діалог набуває форми домовленості (консенсусу), в основі якої лежить ідея «перехресного консенсусу» (*overlapping consensus*). Термін раніше – до появи неологізму «постсекулярність» – використовувався Ю. Габермасом [14] і Дж. Ролзом [16]. Зміст ідеї в тім, що громадяни демократичної держави можуть підтримувати єдиний політичний порядок, навіть якщо вони дотримуються суперечливих світоглядних правил і норм. Складається враження, що ідея Ю. Габермаса і Дж. Ролза сумірна з діалектичним законом «єдності і боротьби протилежностей», але ні – теорія «мовної гри», якої дотримуються обидва вчених, передбачає плюралізм, а не єдність (цілісність). Те, що видається за таку, – універсалізація (лат. слово «*universalization*» складається зі слів *uni(t)* та *vers(us)*, перше означає – «одиниця», друге – «проти, супроти, в опозиції»; отже, універсалізація – «те, що протистоїть одному, цілому»): «Принцип універсалізації (в Ю. Габермаса. – *О.М.*)... сформульований так, що виключає “монологічне вживання”» [13, с. 128]. Універсалізація досягається контекстом – множиною доказів. Перехресний консенсус виглядає методологічною маніпуляцією із цим контекстом. При цьому обидва вчені наполягають, що перехресний консенсус – феномен суспільного життя.

Висновки. Логічна (модерна) форма діалогу в контексті комунікативної взаємодії науки і релігії постає репресивною практикою – секуляризацією-модернізацією. Один із творців модерну І. Кант, вражений ідеями філософії Д. Г'юма щодо обмеженості раціонального пізнання, створює власне вчення, де чистий розсудок постає активним способом освоєння світу. Своє нововведення він називає «коперниканським поворотом», порівнюючи свій внесок із тією новацією, яку колись здійснив Микола Коперник. Власне у цій події прихована відмінність релігійної дискурсивної практики від наукової: релігія не вступає у діалог, вона монологічно намагається відтворити свою цілісність, застосовуючи різні способи впливу, зокрема такі ж болючі, як і модерна репресія. Клерикалізм, хоча й схожий зовні на модерну секуляризацію, – практика іншого роду. Наука – це критичний дискурс, спрямований на очищення розсудку. Діалог у цьому розумінні – просвітницька діяльність примусового типу. Його мета – схилити співбесідника на «правильну» сторону. Оскільки з часів І. Канта метафізика втратила значну частину довіри, такою стороною стає досвідна поцейбічність, позбавлена трансцендентного виміру.

Історичний рух ідей модерну наштовхнувся на аномалію, яку було складно пояснити з погляду інтелектуальної логіки цієї епохи: із розвитком науки релігія не занепадала, а, навпаки, набирала сили, на що звернув увагу Б. Расел. З часом кількість претензій до ідеалу модерну – активно-репресивного суб'єкта – зростає, що зумовило переосмислення самих основ філософії. Одна

з пропозицій надійшла з боку комунікативної філософії – впливової течії сьогодення. Діалог із логічної форми переходить у феноменологічну. Репресивній практиці модерну протиставляється комунікативна альтернатива, виражена в різних постсекулярних моделях діалогу. Ми розглянули дві з них: «інтеграцію і конвергенцію» О. Малахова та «консенсус» Ю. Габермаса.

Якщо порівнювати їх із боку інноваційного підходу, виграє модель Ю. Габермаса. У ній не закладена тенденція до повернення назад, як у моделі О. Малахова, навпаки, це крок уперед. Її прогресивність спирається на практику оновлення головних ідей модерну з виправленням недоліків, тобто є його реконструкцією. Активний діючий суб'єкт розчиняється у комунікативній множині взаємодіючих сил, але загалом зберігається курс на іманентність. Потреба у трансцендуванні знімається завдяки консенсусу між світською та релігійною частиною суспільства. Створюється ситуація на зразок: «*Quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo*».

У моделі О. Малахова можемо спостерігати зворотну картину – виразний вияв суб'єкта у вигляді релігії, що стає дедалі чіткішим. Учений спирається на фактичну картину того, що відбувається в європейській культурі, але випускає з поля зору плюральність сучасної релігії, представлені численними конфесіями, через яку, власне, концепція «повернення релігії» є радше утопічним, аніж реальним проектом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва : Советская Энциклопедия, 1969. 608 с.
2. Бирин Т.И. Диалог vs дискурс. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Социальные науки*. 2008. № 3. С. 162–170.
3. Бирин Т.И. Социокультурное поле диалога: ситуация возникновения : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского. 2010. 26 с.
4. Кныш Е.В. Понятие постсекулярной культуры: к вопросу о правомерности использования категории. *Человек в мире культуры*. 2015. № 4. С. 3–11.
5. Колокольцева Т.Н. Современная диалогическая коммуникация и проблемы типологии диалогических дискурсов. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2012. № 66 (2). С. 74–78.
6. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. Санкт-Петербург : Алетейя, 1998. 160 с.
7. Малахов А.В. Постсекулярная академия: современная конвергенция религии и науки. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2015. vol. 3, № 11. С. 33–35.
8. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей. Москва : Культурная Революция, 2005. 880 с.
9. Рассел Б. Почему я не христианин: Избранные атеист, произведения. Москва : Политиздат, 1987. 334 с.
10. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. Москва : Академический Проект, 2008. 695 с.
11. Узланер Д.А. Постсекулярный поворот. Как мыслить о религии в XXI веке. Москва : Изд. Института Гайдара, 2020. 416 с.
12. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Санкт-Петербург : Наука, 2001. 382 с.
13. Шавеко Н.А. Этика дискурса Юргена Хабермаса: критический анализ. *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*. 2021. № 60. С. 125–136.
14. Habermas J. Religion in the Public Sphere. *European Journal of Philosophy*. 14 (1), 2006. С. 1–25.
15. Moritz J.M. The War that Never Was: Exploding the Myth of the Historical Conflict Between Christianity and Science. *Theology and Science*. vol. 10, № 2, 2012. P. 113–123.
16. Rawls J. Political Liberalism [Expanded ed.]. New York: Columbia University Press, 1993. Pp. XXXIV, 401.

REFERENCES

1. Ahmanova O.S. (1969). Slovar' lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. Moskva: Sovetskaja Jenciklopedija [in Russian].
2. Birina T.I. (2008). Dialog vs diskurs [Dialogue vs discourse]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. Serija: Social'nye nauki*, 3, 162–170 [in Russian].
3. Birina T.I. (2010). Sociokul'turnoe pole dialoga: situacija vznoknovenija [Sociocultural field of dialogue: the situation of origin]. *Doctor's thesis*. Nizhnij Novgorod [in Russian].
4. Knysh E.V. (2015). Ponjatie postsekul'jarnoj kul'tury: k voprosu o pravomernosti ispol'zovanija kategorii [The concept of post-secular culture: to the question of the legitimacy of the use of the category]. *Chelovek v mire kul'tury*, 4, 3–11 [in Russian].
5. Kolokol'ceva T.N. (2012). Sovremennaja dialogicheskaja kommunikacija i problemy tipologii dialogicheskikh diskursov [Modern dialogic communication and problems of typology of dialogic discourses]. *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, 66 (2), 74–78 [in Russian].
6. Liotar Zh.-F. (1998). *Sostojanie postmoderna [The Postmodern Condition: A Report on Knowledge]*. Sankt Peterburg: Aletejja [in Russian].
7. Malahov A.V. (2015). Postsekul'jarnaja akademija: sovremennaja konvergencija religii i nauki [Post-secular academy: modern convergence of religion and science]. *Gumanitarnye, social'no-jekonomicheskie i obshhestvennye nauki*, 3, (11), 33–35 [in Russian].
8. Nische F. (2005). Volja k vlasti. Opyt pereocenki vseh cennostej [Will to power: attempt at a revaluation of all values]. Moskva: Kul'turnaja Revoljucija [in Russian].
9. Rassel B. (1987). Pochemu ja ne hristianin: Izbrannye ateist, proizvedenija [Why I Am Not a Christian: Selected atheist works]. Moskva: Politizdat [in Russian].
10. Rikjor P. (2008). Konflikt interpretacij. Ocherki o germenevtike [Conflict of interpretations. Essays on hermeneutics]. Moskva: Akademicheskij Proekt [in Russian].
11. Uzlaner D. (2020). Postsekul'jarnyj povorot. Kak myslit' o religii v XXI veke [Post-secular turn. How to think about religion in the 21st century]. Moskva: Izd. Instituta Gajdara [in Russian].
12. Habermas Ju. (2001). Moral'noe soznanie i kommunikativnoe dejstvie [Moral consciousness and communicative action]. Sankt Peterburg: Nauka [in Russian].
13. Shaveko N., (2021). Jetika diskursa Jurgena Habermasa: kriticheskij analiz [The Ethics of Jürgen Habermas Discourse: A Critical Analysis]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofija. Sociologija. Politologija*. 60, 125–136 [in Russian].
14. Habermas J., (2006). Religion in the Public Sphere. *European Journal of Philosophy*. 14 (1), 1–25.
15. Moritz J. (2012). The War that Never Was: Exploding the Myth of the Historical Conflict Between Christianity and Science. *Theology and Science*. 10 (2), 113–123.
16. Rawls J. (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.

Martynenko Oleksandr Petrovych

Candidate of Philosophical Sciences,

Doctoral Candidate at the Department of Philosophy and Cultural Studies

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2, Kotsiubynskoho, str, Chernivtsi, Ukraine

orcid.org/0000-0002-1939-9387

DIALOGUE OF RELIGION AND SCIENCE IN THE CONTEXT OF POST-SECULAR MODELS OF COMMUNICATIVE INTERACTION

The modern turn in European intellectual culture has brought innovations to all spheres of life. Distrust of the cognitive possibility of metaphysics, caused by D. Hume and the Kant's subject, led to the emergence of a new type of secularism – modernization. Aimed at purifying knowledge from the transcendent vertical, it has caused the decline of not only metaphysics but also religion. The secularity of modernism is realized in the form of a dialogue with a repressive function. An objective reason has shown that the modernism approach to dialogue wrong. The repression did not lead to the decline of the role of religion, but, on the contrary, its growth. This factor necessitated the revision of the modernism project, the search for new post-secular ways of communicative interaction. One

of the proposals came from communicative philosophy – the influential current of today. Dialogue changes from a logical form to a phenomenological one. The repressive practice of modernism is replaced by a communicative alternative, expressed in various post-secular models of dialogue. Two are studied: “integration and convergence” of O. Malakhov and “consensus” of J. Habermas.

The purpose of the study is to analyze post-secular models of the phenomenological form of dialogue between religion and science.

The main research method is discourse analysis. The article also uses general scientific methods: analysis, synthesis, comparison, abstraction, etc.

In conclusion, it is argued that the post-secular models of the phenomenological form of dialogue between science and religion of O. Malakhov and J. Habermas differ at the situational level. The first corresponds to the concept of “return of religion”, the second – the reconstruction of the modernism project.

Key words: *dialogue, consensus, integration, convergence, religion, science, modern, postmodern, secularity, postsecularity.*